

## I. DÜNYA SAVAŞINDA OSMANLI ESİRLERİ VE DRAMLARI •

Zafer ŞEN•

Umumi Türk tarihi içerisinde Osmanlı Devleti dönemlerinden 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi diye bilinen **93 Harbi** ile başlayan Milli Mücadele dönemi İstiklal Savaşına kadar süren dönem milletimiz için savaşlar,dramlar,acılar, kayıplara sahne olan bir dönem olmuştur.

Bu dönemde *Osmanlı-Rus Savaşları, Trablusgarp Savaşı, Balkan Savaşları, I.Dünya Savaşı*, ve *İstiklal Harbi* meydana gelmiş, Osmanlı coğrafyası talan edilmiş ,yenilgiler sonucu Osmanlı askerleri çoğu yerlerde esir edilmiştir.Bu savaşlara katılan insanların çoğu harp meydanlarında vefat etmiş şehit olmuş, büyük bölümü esir düşmüş, geriye kalanlar ise yaşadıkları bu ağır travmalar neticesinde dramatik bir şekilde hayatları heba olarak ebedi hayata intikal etmişlerdi.

Cihan Harbi'nde Osmanlı ordusu Kafkas, Çanakkale, Irak, Mısır, Galiçya, Yemen, İran, Libya ve Suriye cephelerinde savaştı. Geniş bir sahada, sıkıntılı tabiat şartları altında mevcudu, teçhizatı, erzağı noksandı. **Zâiyat** da fazla oldu. Silâh altına alınan **2,6 milyon** kişidir. Takriben ve tahminen, cephede veya yaralanıp hastanede yahud sâri hastalıktan ölenlerin sayısı 325 bin, yaralılar 400 bin, esir, firarî ve kayıplar ise 1.560.000 olmak üzere **zâiyat 2.285.000** kişidir. Esir düşenlerin sayısı **202 bin** kadardır. En çok esir 75 bin kişiyle Mustafa Kemal Paşa'nın kumanda ettiği **Filistin**, ardından 55 bin kişiyle Enver Paşa'nın kumanda ettiği **Şark** cephesinde verildi. İngilizlere 135 bin, Ruslara 65 bin, Fransızlara 2000, Romenlere 600, İtalyanlara 100 esir düştü. Bunlar seneleri esir kamplarında geçirdi. Sağ kalanlar hasret, acı ve hastalıklarla memleketlerine dönebildi. Harbin dünyaya maliyeti **8 milyondan fazla insan** kaybıdır. Fransa, Almanya ve Avusturya aktif erkek nüfuslarının %10'unu; İngiltere, Rusya, Türkiye ve İtalya %5'ini kaybetti. Seferber edilen **42 milyon** kişidir.<sup>1</sup>

---

• Bu makale , I. Cihan Harbinde Ruslara Esir Düşen ,sonrasında Sibiry'a'da uzun yıllar sürgün kaldıktan sonra on bir Osmanlı askeriyle sürgünden kurtulan ve ülkesine dönerken Çoruh nehrinin azgın sularında 11 askerden karşıya geçerken bazılarının boğulduğu,bazılarının da Ruslar tarafından öldürüldüğü, kendisinin canını bir Gürcü kadının yardımıyla kurtardığı bir Osmanlı Subayı olan, büyük dedemin kardeşi Sülenkoğullarından merhum **Mahmud (SÜSLÜ)**' ( Lâkabı General,Trabzon Maçka Taşalan Köyünden ) nün aziz hatıralarına ithaf olunmuştur.

• **Araştırmacı, Tarihçi, Yazar** , [www.zafersen.com](http://www.zafersen.com) , [zafer@zafersen.com](mailto:zafer@zafersen.com)

<sup>1</sup> Prof. Dr. Ekrem Buğra Ekinci, **1914'ün Kayıp Nesli I.Cihan Harbi'nin Acı Bilançosu**, <http://www.ekrembuagraekinci.com/makale.asp?id=473> , 11.12.2013

İngilizler, Hindistan, Burma, Mısır, Yunanistan, Basra, Bağdad, Kıbrıs, Malta ve Man Adasında; Fransızlar, Korsika ve Güney Fransa'da; Ruslar ise, Hazar'dan Sibirya'ya kadar geniş bir mıntıkada kamplar kurdu. Osmanlı esirleri arasında Rum, Ermeni ve Yahudi askerler de vardır. Müttefik ülkelerdeki Osmanlı vatandaşı **siviller** ve **esirlerin aileleri** için de ayrı kamplar kurulmuştur. Irak'ta esir alınan Osmanlı askerlerinin Hindistan'a sevki, Hind Müslümanlarında İngilizlere karşı infiali arttırmıştır. Kamplara nakliye **gemi** ile yapılır. Gemiye alışık olmayan askerleri yolda **deniz tutmuş**, kampa hasta düşmüşlerdir. Rus ve Romen kamplarına ise, askerler, pencere ve kapılarına tahta çakılmış, iki kat tahta oturaklı ve köşesinde helâ ihtiyacı için bir kova bulunan yük vagonlarında **istif hâlinde** götürülürdü. Bunların yarıya yakını yolda ölmüştür. Mamafih, Rus ve Romen askerlerinin cepheye nakli de farklı değildir. Yerli halktan, esirlere **yardımcı** olanlar vardır. Hatta Kıbrıs'ta bir imam bu sebeple tevkif edilmiştir. İmkânsızlık, rahatlık veya anavatandaki istikrarsızlık sebebiyle **kaçma teşebbüsü** azdır. Yerli müslümanlar, mesela Kıbrıs'ta balıkçılar kaçanlara yardım etmiştir. Bazısını döndüğünde **başka sıkıntılar** beklemektedir: Kimi geride ailesini veya evini yerinde bulamamış; kimi zevcesinin kendisini öldü sanıp başkasıyla evlendiğine şahit olmuş; kimisi **asker kaçağı** diye tevkif edilmiştir. Esirler, **Mondros Mütârekesi** takiben (1918) **deniz yoluyla** dönmeye başladı. Müttefikler, Ankara hareketi tarafından kullanılırlar endişesiyle, bir kısım esirleri göndermedi. Ankara da, İngilizlerin, Rusya'daki esirlerin Hindistan'a geçip ayaklanma başlatacağından endişelendiğini düşünerek, bunların geri dönmesi için pek teşebbüste bulunmadı. Son esirler 1922'de dönebildi. Geride birer **şehitlik** kaldı. Bazı esirler **evlenip** yerli halka karıştı. Yunanlılara zafer kazanıldıktan sonra Rusya esirleri dönmeye başladı. Yol, iç savaş sebebiyle kapalı olduğundan, kiralanan **Japon gemileri** ile yolculuk aylarca sürdü. Gemilerden biri Ege'de Yunanlıların eline düştü; içindeki bin kadar asker, 8,5 ay daha İtalya'da esir kampında tutuldu.<sup>2</sup>

Hindistan'daki esirlerde, **tel örgü hastalığı** denilen, kolay heyecanlanma, çabuk kızma, alınganlık, içe dönüklük gibi semptomlar gösteren, intihara veya cinayete kadar varabilen psikolojik bir rahatsızlık görülmektedir. Bunlar doktorlara, "**Tel örgü seyretmekten bıktım. Yaşasam ne olacak?**" demişlerdir. Bunun dışında esir kamplarında normalin dışında fazla bir hastalığa rastlanmamaktadır. Mısır cephesinde esir edilen askerlerin çoğunda, Kanal Seferi sırasında çöl gözlüğü verilmediği için kum fırtınalarının yol açtığı **konjüktivit** (göz iltihabı) vardır. Kampa gelişte dezenfekte için askerlerin sokulduğu krizol havuzlarında da göze ilaçlı sıvı kaçabilmektedir. Revirde vazifeli bazı Ermeni doktorların, tehcirin intikamını

---

<sup>2</sup> Prof. Dr. Ekrem Buğra Ekinci, a.g.m.

alma sâikiyle, askerlere yanlış tedavi tatbik ederek, 15 bin askerın gözünü kaybetmesine sebep olduğu söylenir. Bu hâdis e Ankara'nın talebiyle tahkik edilmiş se de, aslı çıkmamıştır. Türk resmî kaynaklarına göre dönen esirler arasındaki kör asker sayısı ancak **310** kadardır. **Romanya**'daki esirlerin şartları, kaldıkları yerler, yiyecekler kötüdür. Ağır işlerde çalışmaktadır. Ancak harb zamanında Romen halkı ve ordusunun da vaziyeti farklı değildi. Esirler, saat ve paralarının alındığından şikâyetçidir. **Rusya**'daki esirlerin sayısı çok; şartları ise çok ağırdır. Hava soğuk, mesafe uzak, nakliye zahmetli, imkânlar kıttır; ihtilâlden dolayı cemiyette kargaşa vardır. Haşerat fazla, hava soğuk, yataklar kifayetsiz, kamplar meskûn mahallerden uzaktır. **Sâri hastalık** çoktur. Esirlerin % 20'si ölmüştür.<sup>3</sup>

Osmanlı'nın bir cephesi olan Sarıkamış esirlerinden biri yaşadığı bir olayı şöyle anlatıyor: *“Ebubekirgilin Mehmet, hasta olan ağabeyi Muhittin'i sırtında taşıyordu. Biraz sonra öldüğünü anladığımız ağabeyini yere bırakmasını söyledikse de razı olmadı. Geceden bekleyen Rum ve Ermeniler tekrar etrafımızı çevirmişti. Bir kısmı Mehmet'i döverken biri de sopasını sırtındaki ölüye vuruyordu. Böylece dirimize ve ölüme vura vura trene bindirdiler.”* Maalesef bu tür olaylara sıkça o dönemde rastlanıyordu.<sup>4</sup>

**Dr. Ramazan BALCI**, *Tarihin Sarıkamış Duruşması* isimli kitabında esaret konusuyla ilgili şunlardan bahsediyor; Sarıkamış'ta esir düşen IX. Kolordu karargâh subaylarının üstlerindeki elbiseleri dahil bütün şahsi eşyalarına *General Prezevalski*'nin kumandasındaki Plaston Tugayı Kazak süvarileri tarafından el konuldu. Ruslar esir subaylar hakkında uygulanan yerleşmiş kuralların aksine Osmanlı subaylarına her türlü hakareti yaptılar. Sadece ekmek almaya yetecek kadar para (50 Rus kapağı) verilerek açlığa mahkûm edilmekle kalınmamış, tedaviden mahrum bir şekilde hakaret maksadı ile en pis ve sefil hapisanelere yerleştirildiler. Alman ve Avusturyalı esirler Rusya'nın Avrupa kıtasındaki şehirlerinde tutulurken Osmanlı esirlerinin tamamı Sibiryaya sevk edildiler. Ruslar rütbesiz askerleri 30 kişilik vagonlara 50, 60 kişi istif ederek Sibiryanın en uzak ve en soğuk bölgelerine sevk ettiler. Yaklaşık iki ay süren yolculuk esnasında açlık, bakımsızlık ve tedavi imkânlarından yoksunluk yüzünden esirlerin %50'den fazlası yollarda şehit edildi. Askerler ayakta ancak durabildikleri vagonlarda günlerce yolculuk ettiler. Yol boyunca esirlere ekmek ve su verilmedi. Yolculuk esnasında vagonların açılmasına izin verilmiyordu. Tuvaletin

<sup>3</sup> Prof. Dr. Ekrem Buğra Ekinci, **Esir Kamplarında Osmanlı Esirleri**, Türkiye Gazetesi, 23.10.2013, <http://www.turkiyegazetesi.com.tr/prof-dr-ekrem-bugra-ekinci/576391.aspx>

<sup>4</sup> Prof. Dr. Nuri Köstüklü, **I.Dünya Savaşında Rusya'nın Ukrayna ve Diğer Bölgelerindeki Türk Savaş Esirlerine Dair Bazı Tespitler**, Uluslararası Türkiye-Ukrayna İlişkileri ve VII.Uluslararası Gagauz Kültürü Sempozyumu (25-30 Haziran 2009), <http://atam.gov.tr/wp-content/uploads/01-Nuri-Kostuklu.pdf>, 11.12.2013

bulunmadığı vagonlarda insan pislikleri ayak altına bırakılıyordu. Kokunun şiddetinden vagonların yanlarına yaklaşmak imkânı yoktu. Pislikten kaynaklanan ishal ve tifüs yaygın bir şekilde devam ediyordu. Asker arasında hergün dört beş ölüm olayı yaşanıyor. Cenazeler üç dört gün vagonlardan alınmıyor ya da yolculuk esnasında dağ başlarına atılıyordu. Sarıkamış'ta esir edilen Türk askerlerini İsveç Salib-i Ahmer Murahhası *Graf Londrof* şöyle tarif etmişti. "*İzdihamdan, kokudan yanlarına varılmayan, kapıları kilitli ve içerisi tıka basa Osmanlı esirleri ile dolu büyük bir tren 1915 Ocak ayının sonunda Sirzan istasyonuna geldi. İçindeki esirler, insan kılığında çıkmış, açlıktan renkleri sararmış, yanakları çökük, elmacık kemikleri dışarı fırlamış, kımıldayamayacak şekilde yorgun ve kuvvetten düşmüş, elbisesiz, ayakları çıplak, kâinatta mevcut bütün bulaşıcı hastalıklarla müptela bir haldeydi. Bu feci manzara insanların yüzlerini kızartacak ve kalplerini sızlatacak derecedeydi.*" Her birinde 40-50 esirin bulunduğu iki vagon kapıları kilitlenerek Tiza istasyonuna terk edilmiş, günler süren yürek parçalayıcı feryatlara kimse kulak vermemiş, açlık ve susuzluktan esirlerin tamamı şehit olmuştur. Bu cinayetten bir iz bırakmak istemeyen Ruslar vagonları ateşe verdiler. Ruslar hastalık var bahanesi ile 500 askerinin üzerlerinden elbiselerini soydular. Yalnız don gömlek kalan askerler Tiza şehrine varana kadar tamamen soğuktan dondular. İçlerinden yalnız bir tanesi kurtulabildi. Sınır bölgelerini boşaltan Ruslar yerlerinden ettikleri kadın ve kızlara tecavüz etmekten geri kalmadılar. Yerli Müslüman halktan toplayıp sürgün ettikleri insanlar arasında 3 yaşında kız çocukları ile beraber 80 yaşında ihtiyarlar vardı. Kafkasya içlerine sürgün edilen Osmanlı esirlerinden Rus ve Gürcülerin yaşadıkları bölgelere gönderilenler nispeten iyi şartlarda tutulmuş, iç karışıklıkların başladığı dönemlerde serbest kalarak çeşitli iş kollarında çalışmakla hayatta kalmayı başarmışlardır. Ancak Ermeni nüfusun yoğun olduğu bölgelere sevk edilen Osmanlı esirlerinin imhası için hiçbir şart eksik değildi. Buralarda hiçbir zaman hasta erler diğerlerinin içinden alınmadılar. Barınaklar son derece pis ve havasızdı. Ekmek oldukça yetersizdi ve günde bir defa sade suya salınmış balık çorbası verilmekteydi. Ermeni askerler sırf zevk için Osmanlı esirlerini öldürüyor ya da işkence ediyorlardı. Bilhassa Kars ve Aleksandrapol'de her türlü zulüm yapılıyordu. Buralarda Osmanlı esirlerini alıp satmak için pazarlar kurulmuştu. Sağlam esirler 12 ruble, zayıflar daha ucuz, hastalar bir paket tütüne satılıyordu. Doğu cephesinde Ruslar esirlere fena davranmaktan hiçbir zaman vazgeçmediler. 1916 Ocak'ında Hasankale'den 13 esir subay ve 350 askerle yola çıkarılan bir esir kafilesinde, yolda yürümekte zorlanan 95 asker kafilenin gözleri önünde kurşuna dizildi. Gece üstü açık dört duvar arasında bir yere tıklan kafilede 8 asker donarak şehit oldu. Aynı kafile ikinci gün yine sözde muhafız Rus askerlerinin kurşunları ile 80 şehit daha verdi. Sarıkamış'a kadar 15 günde

götürülen kafileye yol boyunca yiyecek bir şey verilmedi. *Frankfurt Çaytong Gazetesi*'nde yer alan bir haberde (22.6.1916) Şubat 1916'da *Krasnobarsk*'tan *Primor*'a sevk edilen 1.000 Osmanlı esirinden sadece 200'ünün *Primor*'a varabildiği belirtilmekteydi.<sup>5</sup>

Harp meydanlarında esir edilen askerlerin yanında, işgale uğrayan bölgelerden ve Kafkasya içlerinden toplanılan yerli halka bilhassa Rus Ordusu'nda bulunan Ermeniler tarafından yapılan zulümler artan bir kin ve hırsla, Cihan Harbi boyunca devam etmiştir.

Yakın tarihin bu acı gerçekleri günümüzde taraf ülkelerin ortak tarih olguları olarak dostluk ve komşuluk ilişkilerini ancak geliştirme yönünde değerlendirilmelidir. Böylelikle gelecekte benzer acıların yaşanmasının önüne geçilebilir.

İnsanlarımız ülkemiz ve milletimizin tarihte neler yaşadığını nerelerden geçip bugüne ulaştığını öğrenmek zorundadır.Tarih ondan ibret alındığı sürece önem taşır.Eğer bir **Tarih Şuuru** oluşturulamazsa gelecek adına milletin temeline dinamit koyulmuş demektir.Tarihimiz sayısız zaferler başarılar,sayısız hizmetlerle doludur.Acıların,dramların,kaosların içinden çıkarak günümüze bu şanlı Tarihi bırakmış ecdatlarımıza ahde vefalı olmalıyız.Onlara gereken değeri, onları okuyup ,anlayarak anlatarak ve onların izlerinden giderek vermeliyiz.

---

<sup>5</sup> Dr. Ramazan Balcı, **Tarihin Sarıkamış Duruşması** ,Tarih Düşünce Kitapları, İstanbul, 2005, S.261-268